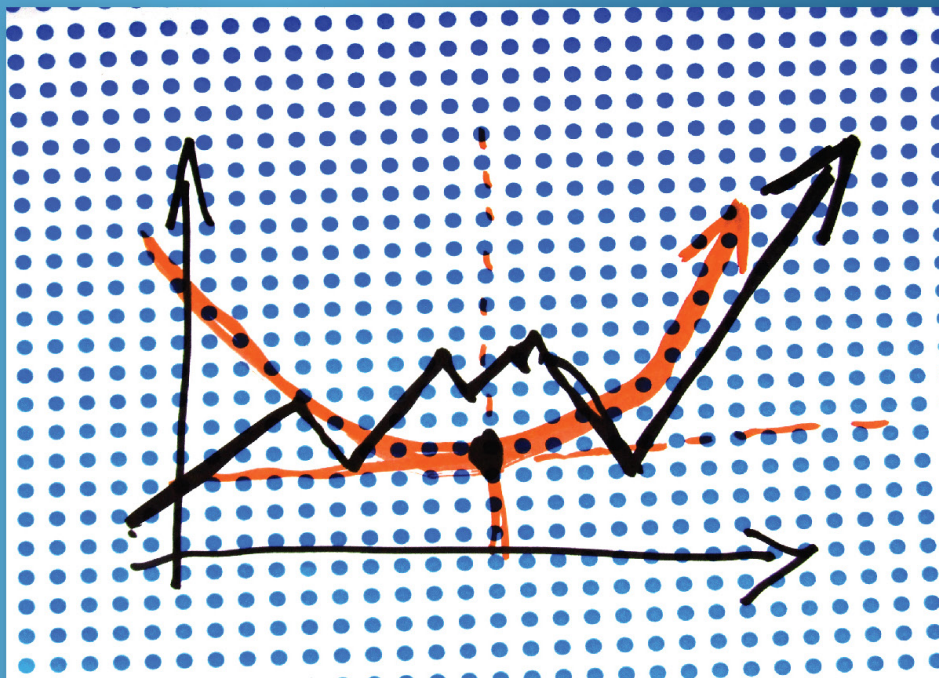

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП
ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ

ISSN 1857-7628

ГОДИШЕН ЗБОРНИК 2020 YEARBOOK

ГОДИНА 12

VOLUME XX

GOCE DELCEV UNIVERSITY – STIP
FACULTY OF ECONOMICS

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП
ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ

ISSN: 1857-7628

**ГОДИШЕН ЗБОРНИК
2020**

**YEARBOOK
2020**

ГОДИНА 12

VOLUME XX

GOCE DELCEV UNIVERSITY - STIP
FACULTY OF ECONOMICS

**ГОДИШЕН ЗБОРНИК
ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ
YEARBOOK
FACULTY OF ECONOMICS**

За издавачот:

Проф. д-р Оливера Ѓоргиева-Трајковска

Издавачки совет

Проф. д-р Блажо Боев
Проф. д-р Лилјана Колева–Гудева
Проф. д-р Оливера Ѓоргиева-Трајковска
Проф. д-р Трајко Мицески
Проф. д-р Благица Колева
Проф. д-р Емилија Митева-Кацарски
Доц. д-р Златко Бежовски

Editorial board

Prof. Blazo Boev, Ph.D
Prof. Liljana Koleva - Gudeva, Ph.D
Prof. Olivera Gjorgieva-Trajkovska, Ph.D
Prof. Trajko Miceski, Ph.D
Prof. Blagica Koleva, Ph.D
Prof. Emilija Miteva-Kacarski, Ph.D
Zlatko Bezovski, Ph.D

Редакциски одбор

Проф. д-р Оливера Ѓоргиева-Трајковска
Проф. д-р Благица Колева
Проф. д-р Трајко Мицески

Editorial staff

Prof. Olivera Gjorgieva-Trajkovska, Ph.D
Prof. Blagica Koleva, Ph.D
Prof. Trajko Miceski, Ph.D

Главен и одговорен уредник

Проф. д-р Оливера Ѓоргиева-Трајковска

Managing & Editor in chief

Prof. Olivera Gjorgieva-Trajkovska, Ph.D

Јазично уредување

Вангелија Цавкова

Language editor

Vangelija Cavkova

Техничко уредување

Славе Димитров

Technical editor

Slave Dimitrov

Редакција и администрација

Универзитет „ГоцеДелчев“ - Штип
Економски факултет
бул „КрстеМисирков“ 10-А
п.фах 201, 2000 Штип,
Република Северна Македонија

Address of editorial office

Goce Delcev University
Faculty of Economics
Krste Misirkov 10-A.,
PO box 201 2000 Stip,
Republic of North Macedonia

СОДРЖИНА CONTENT

- 7** **Станислава Кузманова, Трајко Мицески**
ПРАВИЛНОТО РЕГУТИРАЊЕТО НА КАНДИДАТИТЕ КАКО ФАКТОР ЗА ЕФЕКТИВНО РАБОТЕЊЕ НА ОРГАНИЗАЦИИТЕ
- 21** **Викторија Ациска, Трајко Мицески**
КРЕИРАЊЕ НА ИНКЛУЗИВНО СОВРЕМЕНО ЛИДЕРСТВО ВО ОРГАНИЗАЦИИТЕ ВРЗ ОСНОВА НА КОРИСТЕЊЕ НА МЕНАЏМЕНТ ТЕОРИТЕ И ПРАКТИКИТЕ
- 39** **Антица Донева, Оливера Ѓоргиева-Трајковска**
ФИНАНСИСКАТА АНАЛИЗА И УПРАВУВАЊЕТО СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК ВО БАНКИТЕ
- 47** **Благица Колева, Оливера Ѓоргиева-Трајковска, Весна Георгиева Свртинов**
РАЗВОЈ И ПРИМЕНА НА СМЕТКОВОДСТВЕНИОТ СИСТЕМ ВО ДЕЛОВНИТЕ СУБЈЕКТИ ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА
- 55** **Емилија Митева-Кацарски, Костадинка Панова, Весна Георгиева Свртинов**
ВЛИЈАНИЕТО НА КОВИД 19 ВРЗ ТРГОВИЈАТА СО УСЛУГИ
- 63** **Весна Георгиева Свртинов , Оливера Ѓоргиева-Трајковска, Емилија Митева-Кацарски, Благица Колева**
ВЛИЈАНИЕТО НА ПАНДЕМИЈАТА ПРЕДИЗВИКАНА ОД ВИРУСОТ КОВИД -19 ВРЗ МАКЕДОНСКАТА ЕКОНОМИЈА
- 71** **Мирјана Донева, Еленица Софијанова**
ВЛИЈАНИЕТО НА СУШТИНАТА НА КВАЛИТЕТОТ ВРЗ ЗГОЛЕМУВАЊЕТО НА МОТИВАЦИЈАТА КАКО КЛУЧНА АЛАТКА ВО СЕМЕЈНИОТ БИЗНИС
- 81** **Викторија Јакимова , Јанка Димитрова**
ИНИЦИЈАЛНА ЈАВНА ПОНУДА - ИЛП
- 87** **Елена Зафировска Ѓорчевска**
АНАЛИЗА НА ФИНАНСИСКИТЕ ИЗВЕШТАИ СО ПОСЕБЕН ОСВРТ НА ПРИМЕНАТА И ВЛИЈАНИЕТО НА МЕЃУНАРОДНИОТ СТАНДАРД ЗА ФИНАНСИСКО ИЗВЕСТУВАЊЕ 16-НАЕМИ”

ВЛИЈАНИЕТО НА КОВИД 19 ВРЗ ТРГОВИЈАТА СО УСЛУГИ

**проф. д-р Емилија Митева-Кацарски¹, д-р Костадинка Панова²,
проф. д-р Весна Георгиева Свртинов³**

¹Економски факултет, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
emilija.miteva@ugd.edu.mk

²Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
kostadinka.cabuleva@ugd.edu.mk

³Економски факултет, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
vesna.svrtinov@ugd.edu.mk

Апстракт

Секторот услуги е многу погоден како резултат на глобалната пандемија КОВИД 19. Туризмот како и услугите за транспорт и дистрибуција претрпеа многу штети како резултат на ограничувањата на мобилноста и мерките за социјално дистанцирање наметнати заради зачувување на јавното здравје. Имајќи ја предвид важноста на услугите во обезбедувањето инпути за останатите економски активности, вклучувајќи го и синџирот на снабдување како и олеснувањето на трговијата со стоки, нарушувањето во обезбедувањето на услуги има големо економско и трговско влијание. Кризата доведе кон поголем фокус на снабдувањето преку Интернет во секторите како што се трговијата на мало, здравството, образованието, телекомуникациите и аудиовизуелните услуги. Оттука, добавувачите пристапија кон проширување на нивните мрежни операции, додека купувачите усвоија нови навики кои можат да придонесат кон долгорочно поместување кон онлајн услугите. Зголемената употреба на онлајн услугите за време на пандемијата КОВИД 19 ги потенцираше разликите во технологијата и поврзувањето, бидејќи онлајн часовите не се можни за ученици/студенти без компјутери, додека пак телекомуникациите не се опција за вработени без широкопојасен Интернет.

Свкупно, кризата дополнително ја потенцира важноста на услугите кои овозможуваат снабдување преку Интернет, како што се телекомуникациските и компјутерските услуги како и важната инфраструктурна улога на финансиските, транспортните, дистрибутивните и логистичките услуги во олеснувањето на трговијата со стоки и економскиот раст. Услужниот сектор како и создавањето погодни услови за трговијата со услуги ќе бидат клучни во заздравувањето од економското забавување.

Клучни зборови: *трговија со услуги, КОВИД 19, онлајн услуги, олеснување на трговијата*

THE IMPACT OF COVID 19 ON TRADE WITH SERVICES

**Associate professor Emilija Miteva Kacarski¹, PhD Kostadinka Panova²,
Associate professor Vesna Georgieva Svrtinov³**

¹Faculty of Economics, Goce Delcev University, Stip, Macedonia
emilija.miteva@ugd.edu.mk

²Goce Delcev University, Stip, Macedonia
kostadinka.cabuleva@ugd.edu.mk

³Faculty of Economics, Goce Delcev University, Stip, Macedonia
vesna.svrtinov@ugd.edu.mk

Abstract

Services sectors have been heavily affected by the COVID-19 pandemic. Tourism, transport and distribution services, for example, have suffered as a result of mobility restrictions and social distancing measures imposed for public health reasons. Given the role of services in providing inputs for other economic activities, including connecting supply chains and facilitating trade in goods, disruptions in services supply are having a broad economic and trade impact. The crisis is leading to a greater focus on online supply in sectors such as retail, health, education,

telecommunications and audiovisual services. Suppliers are accelerating efforts to expand their online operations and consumers are adopting new habits that may contribute to a long-term shift towards online services. The increased use of online services during the COVID-19 pandemic has accentuated technology and connectivity disparities, as online classes are not feasible for students without computers, and telework is not an option for employees without broadband.

Overall, the crisis is further underscoring the importance of services that enable online supply, such as telecommunications and computer services, as well as the broader infrastructural role of financial, transport, distribution and logistics services in facilitating merchandise trade and economic growth. Services sectors, and the creation of conditions conducive to trade in services, will be key to the recovery from the economic slowdown.

Key words: *trade in services, COVID-19 pandemic, online services, facilitating trade*

Вовед

Секторот услуги е многу погоден како резултат на глобалната пандемија КОВИД 19. Имајќи ја предвид важноста на услугите во обезбедувањето инпути за останатите економски активности, вклучувајќи го и синцирот на снабдување како и олеснувањето на трговијата со стоки, нарушувањето во обезбедувањето на услуги има големо економско и трговско влијание. Во денешни услови, услугите генерираат повеќе од две третини од бруто домашниот производ, привлекуваат над две третини од странските директни инвестиции, обезбедуваат повеќе работни места на глобално ниво и учествуваат со над 40 % во светската трговија[1]¹.

Нарушувањата во побарувачката и понудата имаат силно влијание врз трговијата со услуги, иако видот и обемот на влијанието варира во зависност од секторот и начинот на снабдување. Услугите кои што се базираат на физичка близина меѓу добавувачите и потрошувачите се најмногу погодени поради ограничувањето на мобилноста и мерките за социјално дистанцирање, наметнати од здравствени причини. Додека директниот контакт понекогаш може да биде заменет со онлајн снабдување, тоа не е секогаш случај со сите сектори на услуги или пак земји. Услугите за малопродажба, туризмот како и патничкиот превоз се погодени во најголема мера. Мерките поврзани со подвижноста предизвикаа значителни нарушувања во воздушниот, поморскиот и копнениот транспорт, со сериозни реперкусии врз трговијата со стоки како и синцирите на снабдување.

Согласно класификацијата на услугите од страна на Општата спогодба за трговија со услуги, понудата на услугите во Категоријата 2 (Трошење на услугата во странство), што е претежно карактеристична за туризмот, е парализирана. Услугите во Категоријата 4 (Движење на индивидуи) поради ограничувањата за патување, се карактеризираат со строго ограничен режим. Глобалната пандемија, исто така, имаше негативно влијание врз понудата на услуги во Категоријата 3 (Комерцијално присуство), како врз веќе формираните претпријатија така и врз одлуката за формирање на нови претпријатија во странство. Падот на трговијата со стоки, како резултат на економското забавување придонесе за намалување на трговијата со сродни услуги, како што е, на пример, меѓународниот поморски транспорт.

Кризата доведе кон поголем фокус на снабдувањето преку Интернет во секторите како што се трговијата на мало, здравството, образованието, телекомуникациите и аудиовизуелните услуги. Оттука, добавувачите пристапија кон проширување на нивните мрежни операции, додека купувачите усвоија нови навики кои можат да придонесат кон долгорочно поместување кон онлајн услугите. Во иднина, зголемената понуда на услугите преку дигиталните мрежи може да се очекува да има значајно влијание врз трговијата, што би довело до зголемена понуда на услугите преку Категоријата 1 (Прекугранично обезбедување на услуги).

¹ Според ГАТС, услугите се категоризирани во 4 групи: 1 – Прекугранично обезбедување на услуги; 2 – Трошење на услугата во странство; 3 – Комерцијално присуство; и 4 – движење на индивидуи.

Постои веројатност, статистичките податоци за трговијата за 2020 година, да прикажат не само значителен пад во трговијата со услуги, туку исто така, на среден рок засилување и забрзување на трендовите кои доведоа до промена во структурата на трговијата со прекугранични услуги во текот на последната деценија. Во релативна смисла, трговијата со услуги се пренасочи од „традиционалните“ категории на услуги, како на пример, транспорт и услуги поврзани со транспортот на телекомуникациите, компјутерските и информатичките услуги, деловните услуги, финансиските услуги и аудиовизуелните услуги.

Додека мерките и политиките поврзани со ограничувањето на движењето со цел да се обезбеди социјално дистанцирање, имаа големо влијание врз секторот Услуги како и трговијата со услуги, владите исто така усвоија мерки кои се однесуваа на специфични категории на услуги како и начини на обезбедување на истите во услови на криза. Овие мерки вклучуваа: мерки за да се обезбеди поголем телекомуникациски капацитет да биде достапен на операторите, мерки за олеснување на пристапот на населението до Интернет и оттука онлајн образование и онлајн здравствени услуги како и мерки кои предвидуваа поклаги побарувања наметнати на банките со цел да се осигури дека тие се добро позиционирани за да можат да даваат кредити.

Севкупно, кризата дополнително ја потенцира важноста на услугите кои овозможуваат снабдување преку Интернет, како што се телекомуникациските и компјутерските услуги како и важната инфраструктурна улога на финансиските, транспортните, дистрибутивните и логистичките услуги во олеснувањето на трговијата со стоки и економскиот раст. Услужниот сектор како и создавањето погодни услови за трговијата со услуги ќе бидат клучни во заздравувањето од економското забавување.

Влијанието на КОВИД 19 врз трговијата со услуги во одредени сектори:

Туризам

Секторот туризам кој вклучува услуги поврзани со резервирање хотели, ресторани, туроператори и туристички агенции, веројатно е најтешко погоден од кризата досега, со оглед на тоа што ограничувањето на движењето и затворањето на границата го стопираа движењето на туристите во странство. Овој сектор претежно ги опфаќа услугите класифицирани во Категоријата 2 според ГАТС.

Во март 2020 година, Организацијата за економска соработка и развој (ОЕЦД) изјави дека прелиминарните проценки укажуваат на пад од 45 % на меѓународниот туризам во 2020 година. Ова може да се искачи на 70 % ако закрепнувањето не може да започне до септември [2]. Според анализите на Светската туристичка организација (UNWTO), од 27 март 2020 година, пристигнувањето на странските туристи може да се намали за 20 % до 30 % во 2020 година [3]. Со други зборови кажано, ова претставува загуба од 300 до 450 милијарди американски долари по основа на приходи од меѓународен туризам. Според извештаите на Светскиот совет за патување и туризам (WTTC) од 26 март 2020 година, бројот на работни места за организирање патувања и туризам кои се изложени на ризик, може да достигне до 100 милиони [4]. Во мај, Светската туристичка организација излезе со став дека сегашните сценарија укажуваат на потенцијален пад од 58 % до 78 % во поглед на пристигнувањето на странски туристи, во зависност од мерките за ограничување како и времетраењето на ограничувањата за движење, на тој начин директно загрозувајќи 100 до 120 милиони работни места во туризмот [5].

Евидентниот пад во овој сектор резултира со сериозни економски последици, имајќи го предвид неговиот севкупен економски придонес за многу земји и региони. Според Светскиот совет за патување и туризам (WTTC), во 2019 година, туризмот директно и индиректно придонел со 8.9 трилиони американски долари во глобалниот БДП (10.3 %) и 330 милиони работни места. За некои економии, особено помалите, туризмот не само што има најголемо учество во структурата на вкупниот извоз, туку, исто така, и значаен удел во БДП (пример, 67 % во Сејшели, 62 % во Свети Кристофер и Невис и 48 % во Вануату) [6].

На 1 април 2020 година, Светската туристичка организација објави низа препораки за помош на глобалниот туристички сектор со цел опоравување од КОВИД 19. Досега, преземените мерки од страна на владите се социјални, економски и финансиски, опфаќајќи шеми за поддршка на работата за вработените во секторот, даночни одложувања и различни други форми на финансиска поддршка за туристичките оператори.

Дистрибутивни услуги

Дистрибутивните услуги се многу погодени од пандемијата КОВИД 19, бидејќи мерките за социјално дистанцирање во неколку земји резултираа со затворање на продавници кои се сметаат за несуттински (со исклучок на продавници за намирници и аптеки). Ваквата состојба имаше значително влијание врз понудата на услуги од Категоријата 3 (Комерцијално присуство).

На пример, во јануари/февруари 2020 година (период кога епидемијата во Кина го достигна врвот), податоците објавени од страна на Националното биро за статистика покажуваат дека трговијата на мало во Кина опаднала за 20.5 % во однос на претходната година. И покрај тоа што продажбата на производи во продавници со физичко присуство значително се зголеми од средината на март како резултат на намалувањето на ограничувањата, потрошувачите останаа претпазливи и продажбата на производи и продажбата со физичко присуство не се опорави на нивото пред кризата. Слични трендови можат да се очекуваат и во другите национални економии со одредени варијации, во зависност од влијанието на пандемијата како и мерките за социјално дистанцирање. Така, на пример, во Обединетите нации вкупниот обем на малопродажба се намалил за 18 % во април, како резултат на фактот што многу продавници се затворија. Во други национални економии, значителен број на продавници за малопродажба се затворија или банкротираа [7]. Иако е прерано да се процени влијанието на кризата врз сите региони, проценките покажуваат дека во Африка во секторот Малопродажба/Трговија на големо, работните места би можеле да бидат најмногу погодени.

Онлајн продажба

Затворањето на многу продавници за малопродажба заради наметнатите мерки за социјално дистанцирање доведе до зголемена продажба преку Интернет од страна на велдрогериите и трговците на мало, особено на производитите за здравствена заштита и производитите од домаќинството.

Во Кина, на почетокот на 2020 година, онлајн продажбата на одредени производи кои вообичаено не се продаваа преку Интернет, како на пример, егзистенцијални производи за секојдневна употреба, се зголеми меѓу 50 % и 150 % во споредба со претходната година. Сепак, намалената потрошувачка на домаќинствата како резултат на економското забавување како и неизвесноста имаат негативно влијание врз потрошувачката на производи кои не се за егзистенцијална употреба. Онлајн продажбата на одредени производи (како на пример, алкохол) остана на слично ниво, додека продажбата на останатите неегзистенцијални производи се намали.

Во САД, онлајн продажбата на мало во текот на првиот квартал на 2020 година бележи пораст од 14.5 % во споредба со претходната година. Некои студии покажуваат значително зголемување на онлајн продажбата за околу 50 % во април во споредба со почетокот на март [8]. Во Саудиска Арабија, онлајн продажбата на локалниот сопственик BinDawood се зголемила во просек за 200 % на 10 дневна основа, додека во Индонезија во април, според извештајот на онлајн трговскиот центар Blibli, зголемена е продажбата на голем број производи за домаќинството, вклучително и намирници [9].

Глобалната пандемија КОВИД 19 најверојатно ќе го забрза тековниот тренд на онлајн продажба на стоки за широка потрошувачка, имајќи го предвид фактот дека потрошувачите формираат нови навики. Од друга страна, пак, трговците на мало при онлајн продажбата

се соочуваат со низа предизвици, вклучувајќи недостаток на залихи како и тешкотии во синцирот на снабдување што резултира со одложување на испораките и на тој начин нарушување на прекуграничната е-трговија. Сепак, влијанието на пандемијата врз овој сектор може да биде различно во различни национални економии, во зависност од креираните политики како и различните нивоа на развој на е-трговијата.

Телекомуникации и аудиовизуелни услуги

Бидејќи сè повеќе луѓе се вклучени во работа од дома и школување, како и потребата од Интернет за забава и социјални контакти, побарувачката за услуги преку информатичката и комуникациската технологија е невидена и неочекувана.

Во март 2020 година, Facebook објави дека во земјите погодени од пандемијата, Интернет пораките се зголемени за повеќе од 50 %, додека пак повиците со глас и видео се двојно зголемени. Во Италија беше забележано зголемување од 70 % на вкупната употреба на Facebook како и зголемување на времето поминато во групни повици за 1.000 %, но од друга страна, пак, беше забележано намалување на приходите за глобално рекламирање [10]. Шпанска телефоника регистрираше зголемување на мрежниот сообраќај за 40 % и 50 % респективно. Во Тајланд беше забележан раст од 828 % и 215 % на бројот на корисници на Zoom и Skype, респективно. Во Кина, Tencent регистрираше зголемена употреба на своите социјални мрежи, игри и деловни услуги во првиот квартал на 2020 година, но сепак предупреди за забавен раст на рекламирањето [11]. И групацијата Vodacom забележа раст на мрежниот сообраќај од 40 % за време на карантинот [12].

Некои од трговските импликации за Информатичкиот и Комуникацискиот сектор можат да бидат позитивни бидејќи нивното глобално користење драматично се зголеми и укажа на важноста за пристапот до технологија и поврзаност на сите. И во развиените и во земјите во развој, операторите ги отстранија ограничувањата и го зголемија капацитетот како одговор на кризата без дополнителни трошоци [13]. Сепак, значаен број на аукции за 5G мрежата беа одложени. Последиците на краток рок резултираат со ограничување на мобилноста, намалување на производство на мобилни телефони (40 милиони паметни телефони се испорачани помалку во споредба со февруари минатата година) [14] како и евентуално забавување на распоредувањето на 5G мрежата. Јужноафриканскиот оператор, групацијата MTN која обезбедува телекомуникациски услуги во Африка објави дека пристапи кон намалување на трошоците од своето работење како одговор на економското забавување предизвикано од кризата [15]. Доколку пазарот за информатички и комуникациски услуги не ги надмине овие предизвици, нема да постои можност да се надмине технолошкиот јаз и да се одржат приходите на прифатливо ниво.

Меѓутоа, доколку политиките за поддршка во овој сектор продолжат и понатаму да се имплементират, ќе може да се стимулира развојот на овој сектор како резултат на новите навики (на пример, повеќе телекомуникациско работење) и да се укаже на важноста на широкопојасниот Интернет за економскиот раст и развој. Тоа може да доведе до посилна решеност на владите да ја подобрат понудата на широкопојасен Интернет (на пример, фибер оптички и 5G мобилни мрежи) како и проекти за глобално поврзување (сателитски и подводни кабелски системи).

Мерките за социјално дистанцирање наметнати од страна на владите заради обезбедување заштита од вирусот, ја зголемија побарувачката за аудиовизуелни содржини, како за забава така и за информирање. На пример, според некои проценки побарувачката за аудио и видео содржини преку интернет во САД се зголеми за 85 % во првите три недели од март, споредено со истиот период во 2019 година. Бидејќи во многу земји, голем дел од аудиовизуелната содржина е странска, зголемената побарувачка за истата резултира со зголемена трговија во овој сектор. Сепак, мерките превземени како одговор на кризата резултираат со прекини во создавањето на нови филмови, серии и други содржини.

На долг рок, зголеменото купување преку Интернет и другите активности може да доведе до зголемена заработка. Со олеснување на мерките за ограничување,

телекомуникациските и информатичките компании повторно ги отвораат нивните салони за клиентите. Во меѓувреме, кризата создаде тешкотии за добавувачите да се базираат на приходите од рекламирање бидејќи се очекува глобалниот пазар за рекламирање значително да се намали во 2020 година како резултат на намалувањето на трошоците на компаниите поради пандемијата и последователното економско забавување [16].

Услуги за воздушен, копнен и поморски транспорт

Наметнатите ограничувања како одговор на кризата, во голема мера ја погодија трговијата со транспортни услуги, што негативно се одрази и врз меѓународната трговија со стоки. Приземјувањето на повеќето од патничките авиони кои вообичаено превезуваат повеќе од половина од сите пратки, создаде значителни тесни грла во воздушниот сообраќај. Од друга страна пак, повторното воведување на граничните контроли предизвика значителен метеж и одложувања на прекуграничниот товарен транспорт, што резултираше со сериозни нарушувања во трговијата со стоки и одржливоста на синцирите на снабдување, кои веќе беа сериозно ослабени поради затворањето како последица на пандемијата. Со постепено релаксирање на мерките, некои влади ги ревидираа нивните политики овозможувајќи постепено отворање на границите.

Здравствени услуги (телемедицина)

Телемедицината не е нов тренд, но сегашната криза има големо влијание врз можноста за реализирање на здравствените услуги преку Интернет. Токму, кризата КОВИД 19 доведе до пораст во користењето на телемедицинските услуги. На пример, во Кина значително се забрза растот на онлајн медицинските платформи, при што некои дури забележаа трицифрена стапка на раст во периодот декември 2019 и јануари 2020 година. Бројот на корисници на онлајн медицинските платформи во Азиските економии (на пример, Индонезија, Сингапур) значително се зголеми во последните неколку месеци. Некои даватели на услуги, исто така, ги прошируваат своите активности за да им овозможат на пациентите да имаат корист од услугите, на пр., второ мислење од странски лекари. Примената на телемедицината се зголеми и во Европа и Северна Америка, токму како последица на избувнувањето на пандемијата КОВИД 19. Поради тоа, доаѓа и до промена на законската регулатива со цел олеснување на овој вид на услуги, но пред сè на привремена основа [17].

Олеснувањето на пристапот до телемедицински услуги, дури и на привремена основа, би можело да помогне да се забави ширењето на КОВИД 19 во погодените економии, како и во размената на знаења и искуства при откривање на вирусот и следење на истиот. Сепак, телемедицината во меѓународни рамки останува предизвик, со оглед на разликите во законските регулативи меѓу земјите. На пример, за реализирање на овој вид услуга, потребно е да постои претходна поврзаност меѓу здравствениот работник и пациентот. Поради тоа, меѓународната соработка на владино ниво, претежно меѓу здравствениот, информатичкиот и телекомуникацискиот сектор е клучна во справувањето со предизвикот за зголемено прекугранично обезбедување на телемедицината.

Финансиски услуги

Тековната пандемија и нејзиното влијание врз глобалната економија ја нагласи важноста на финансиските услуги во функција на сите останати економски активности преку стабилизирање на пазарите и овозможување континуитет во кредитирањето и плаќањето.

Централните банки и финансиските регулатори ширум светот, интервенираа проактивно покажувајќи посветеност во користењето на сите можни мерки со цел стабилизирање на пазарите, кредитирање на домаќинствата и фирмите, обезбедување континуитет во плаќањата како и олеснување на можноста на финансиските институции (посебно банките) да ги апсорбираат загубите на уреден начин.

Ваквата интервенција вклучуваше и координирана акција на Централните банки, со цел

обезбедување на достапност на ликвидност во американски долари, како и низа монетарни и регулаторни мерки од страна на владите. Монетарните власти беа активни и креативни со различни монетарни инструменти, вклучувајќи го и намалувањето на основните каматни стапки како и намалувањето на задолжителната резерва.

Регулаторните власти во различни национални економии (на пример, Бразил, Хонг Конг (Кина), Индија, Република Кореја, Сингапур и Јужна Африка) ги олабавија критериумите за ликвидност со цел да им се овозможи на банките подобра позиционираност и континуитет во кредитирањето. Заради стабилизирање на пазарите на капитал, беа наметнати забрани за продажба на одредени категории на акции.

Компаниите кои нудат е-плаќање почнаа да реагираат рано, откако почнаа да се применуваат мерките поврзани со пандемијата. Во тој контекст, многу централни банки ги укинаа ограничувањата и барањата наметнати при е-плаќање. Ова особено дојде до израз во Африка, каде што мобилните плаќања се вообичаени.

Образовни услуги

Затворањето на училиштата и високообразовните институции како резултат на пандемијата, има значителни економски и социјални последици. Според проценките на УНЕСКО, затворањето на училиштата и универзитетите во пикот на пандемијата во 190 земји во светот, имаше влијание врз 90 % од учениците и студентите ширум светот [18]. Како резултат на затворањето на образовните институции, побарувачката за онлајн учење вртоглаво се зголеми.

Владите и приватните даватели на едукативни услуги се соочија со огромна потреба за развој и забрзано спроведување на технички решенија за обезбедување на онлајн образование, вклучувајќи и развој на онлајн материјали како и наставни вештини. Ненадејната потреба од учење на далечина наметна одредени старо - нови предизвици поврзани со акредитација на провајдерите за дигитално учење, обезбедување пристап до онлајн образование како и креирање на правила за собирање, управување и користење на податоците, посебно на личните податоци за децата и младите луѓе.

Пандемијата, исто така, има значително економско влијание врз високото образование, пред сè како резултат на потенцијалното намалување на бројот на студенти. Се проценува дека во некои земји, бројот на новозапишани студенти би можел да се намали за 15 %, вклучувајќи и намалување на бројот на меѓународни студенти за 25 %.

Бидејќи образовните системи масовно се придвижуваат кон е-учење, дигиталниот јаз во однос на поврзаноста, пристапот до уреди како и нивото на вештини, добива сè поголема важност. Постои веројатност, сегашната криза да има трајно влијание врз секторот Образование, преку зголемување на понудата и побарувачката на онлајн образованието.

ЗАКЛУЧОК

Мерките за социјално дистанцирање превземени како резултат на пандемијата, ја нагласија важноста на услугите, како што се телекомуникациските и компјутерските услуги. Зголемената важност на обезбедувањето услуги онлајн, може дополнително да го зголеми интересот за прилагодување на регулативата, сè со цел поквалитетно реализирање на услугите, вклучувајќи ги и услугите од странство. Кризата, исто така, ја нагласи инфраструктурната улога на транспортните услуги во олеснувањето на меѓународната трговија со стоки и туризмот.

Имајќи го предвид придонесот на овој сектор во глобалното производство и вработеноста, како и неговата зголемена важност за меѓународната трговија и инвестициите, влијанието на економското забавување врз секторот Услуги ќе биде значително. Од друга страна, пак, услужниот сектор има клучна улога во справувањето со кризата, особено преку финансиските услуги, телекомуникациските, дистрибутивните, транспортот и логистиката. Можноста за обезбедување на услугата онлајн ја олесни работата од дома и овозможи онлајн образование.

Поради нивното влијание врз севкупната продуктивност и трговските перформанси на земјите, размената на услугите е клучна компонента во развојните стратегии на земјите во закрепнувањето од економското забавување.

Користена литература:

- [1] WTO (2019), *World Trade Report 2019: The Future of Services Trade*, Geneva: WTO;
- [2] <http://www.oecd.org/about/Secretary-General/extraordinary-g20-tourism-ministerial-virtual-meeting-april-2020.htm>;
- [3] <https://www.unwto.org/news/international-tourism-arrivals-could-fall-in-2020>;
- [4] <https://wtcc.org/Portals/0/Documents/WTTC%20Coronavirus%20Brief%20External%2026.05.pdf?ver=2020-05-26-124919-680>;
- [5] <https://www.unwto.org/impact-assessment-of-the-covid-19-outbreak-on-international-tourism> and https://webunwto.s3.eu-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/2020-05Barometer_May2020_full.pdf;
- [6] <https://knoema.com/search?query=tourism+as+%25+of+GDP&pageIndex=&scope=&term=&correct=&source=Header>;
- [7] <https://www.forbes.com/sites/pamdanziger/2020/04/03/retail-companies-on-death-watch-is-growing-fast-as-covid-19-puts-non-essential-retailers-on-life-support/#3d1ff74725ea>;
- [8] <https://www.digitalcommerce360.com/2020/05/20/ecommerce-during-coronavirus-pandemic-in-charts/>;
- [9] https://oxfordbusinessgroup.com/news/e-commerce-provides-economic-boost-indonesia-shoppers-migrate-online-during-covid-19-pandemic?utm_source=feed&utm_medium=rss&utm_campaign=eus_all_all;
- [10] https://www.mobileworldlive.com/apps/news-apps/facebook-ad-revenue-falls-victim-to-covid-19/?ID=a6g1r000001RURqAAO&JobID=411117&utm_source=sfmc&utm_medium=email&utm_campaign=MWL_20200325&utm_content=https%3A%2F%2Fwww.mobileworldlive.com%2Fapps%2Fnews-apps%2Ffacebook-ad-revenue-falls-victim-to-covid-19%2F;
- [11] <https://www.mobileworldlive.com/asia/asia-news/gaming-surge-drives-tencent-growth/>;
- [12] <https://www.mobileworldlive.com/featured-content/top-three/vodacom-data-traffic-surges-during-lockdown/>;
- [13] https://www.fiercetelecom.com/telecom/telstra-adds-2-500-temporary-jobs-to-its-workforce-to-help-coronavirus-fallout?mkt_tok=eyJpIjoiTnpNMU4yVTBOekEyT1dJeSIsInQiOiJPVnBvVDkwdE5tZHZ6UURrNTZzOWFZNR0RtcVdPMXVQc0prWFR2VFlicjR0Wk81NTMrd2F0V21tczFzdlwvSHdFSThSYUpFwW4xRWsrN3dwNUhZVVwvZUtNMzAzcWVXVTd0MkV5ZndnRDY4UjFDWmpcL3pWQ0xsQWZQZHkxTVZZdmxBMSJ9&mrkid=788730;
- [14] <https://www.abiresearch.com/press/covid-19-pandemic-impact-production-smartphones-will-fall-much-30-first-half-2020/>;
- [15] <https://www.mobileworldlive.com/money/news-money/mtn-prepares-for-virus-hit-with-cost-focus>;
- [16] <https://www.ondia.com/resources/product-content/global-advertising-market-set-for-tough-2020-as-covid-19-impact-hits-global-economy> and <https://www.digitalcommerce360.com/2020/04/30/facebook-signals-online-advertising-to-take-a-big-hit/>;
- [17] <https://www.service-public.fr/particuliers/actualites/A13924> and https://ahpesa.co.za/wp-content/uploads/2020/03/GUIDELINES_TELEHEALTH-TELEMEDICINE_1_24Mar2020.pdf;
- [18] <https://en.unesco.org/covid19/educationresponse>.